

ΔΟΓΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ

εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας ὑπὸ Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ καθηγητοῦ.

Συνήχεια καὶ τέλος: ἴδε σελ. 353

Ὅθεν ἐκ τούτου σαφῶς συνάγεται ὅτι ἡ ἀρχαιολογία, ἐρευνῶσα τὰ φαινόμενα τοῦ πρακτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν ἐν τῇ σχέσει καὶ τῇ ἀλληλουχίᾳ αὐτῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰ τοῦ νεωτέρου κόσμου, ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐρευνῶσης τὰ αὐτὰ φαινόμενα ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ. Ἡ ἐπιστήμη δ' αὕτη εἶναι ἡ κοινωνιολογία. Ἐπιστήμη ἀρτιπαγῆς, ἣτις καίτοι ἡ πρώτη ὑποτύπωσις αὐτῆς εὔρηται ἐν τοῖς Πολιτικοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους, εἶναι ὅμως δημιουργήματα τῶν νεωτέρων χρόνων, ἢ ἀκριβέστερον τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἀφ' ἧς οἱ οἰκονομολόγοι ἀνεκέρυξαν τὴν ἀλήθειαν ὅτι καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου διέπουν νόμοι τινές, ἐπίσης νόμοι καὶ ἀσάλευτοι ὅσον καὶ οἱ φυσικοὶ, δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ἐτέθησαν τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς κοινωνιολογίας. Τὴν ἀνιχνύουσαν πάντων τῶν τοιούτων νόμων διὰ τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως τῶν φαινόμενων τοῦ πρακτικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου ὥρισεν ὡς σκοπὸν τῆς νέας ἐπιστήμης, ἣν πρῶτος αὐτὸς ἐκάλεσε κοινωνιολογίαν (sociologie), τάξας αὐτὴν ἐν τῇ ἀνωτάτῃ βαθμίδι τῆς κλίμακος τῶν ἐπιστημῶν, ὁ γὰρ φιλόσοφος Auguste Comte. Προήγαγε δ' αὐτὴν ὁ ἄγγλος φιλόσοφος Herbert Spencer, διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ τεθείσης ἀρχῆς, ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ὄν ὀργανικόν, καθότι ὡς ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν κυττάρων σχηματίζεται τὸ ζῷον, οὕτω καὶ ἐκ ἐνώσεως τῶν ζῶων ἀπαρτίζεται ἡ κοινωνία. Καὶ ἐντὸς τῶν ὄρων τούτων ἐργασθέντες, τῇ συνδρομῇ ἀναλογικῶν εἰλημμένων ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, κατέληξαν εἰς θαυμαστά πορίσματα ὁ Alfred Espinas καὶ οἱ νεώτατοι γερμανοὶ κοινωνιολόγοι P. von Lilienfeld καὶ Albert Schaeffle.

Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς προόδους, αἷ ἐποίησεν ἡ νέα ἐπιστήμη ἐν μιᾷ τριακονταετίᾳ περίου, μεθ' ὅλας τὰς ἀποπείρας τοῦ Comte καὶ τοῦ Spencer ὅπως συναγάγασιν ἐκ τοῦ ἀποτεθησαυρισμένου ὑλικοῦ τοὺς διέποντας τὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος καθολικοὺς νόμους, οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὑπερέβη τὸν πρῶτον σταθμὸν αὐτῆς, τὸν τῆς παρατηρήσεως. Τὰ φαινόμενα τοῦ πρακτικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἄπειρα τὸν ἀριθμὸν, ποικιλώτατα δὲ καὶ πο-

λυπλοκώτατα τὴν φύσιν, ὥστε μακρότατος θὰ παρέλθῃ βεβαίως χρόνος μέχρις οὗτου δυνηθῇ ἡ ἐπιστήμη νὰ ὑπαγάγῃ αὐτὰ εἰς νόμους. Διότι πρὸ τούτου ἀπαιτεῖται δι' ἀκριβοῦς παρατηρήσεως νὰ περισυλλεχθῶσι, ἐξελεγχθῶσι καὶ κατατχθῶσι τὰ φαινόμενα, νὰ καθορισθῇ ὁ συνειρμὸς αὐτῶν πρὸς τὸ παρελθόν καὶ νὰ προυπολογισθῇ ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἐν δὲ τῷ πρῶτῳ σταδίῳ τῆς κοινωνιολογίας, διὰ τῆς ὑπαγωγῆς εἰς αὐτὴν τῆς ἀρχαιολογίας, θ' αὐξήσῃ μεγάλως ὁ πλοῦτος τῶν παρατηρήσεων, αἷ ἔργον ἔχει νὰ ἐπεξεργάζεται. Διότι ἡ ἀρχαιολογία προσάγει τῇ κοινωνιολογίᾳ ὄργανθὸν γεγονότων, προῖόν μακροχρονίου μελέτης, ἀτινα ὑπολείπεται ταύτη νὰ ἐξελέγξῃ καὶ ταξινομήσῃ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς μέθοδον. Ἡ μέθοδος δ' αὐτῆς, σύγκρασις οὐσα τῆς φιλολογικῆς καὶ τῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀφορμᾶται ἐκ τε τῆς ἀμέσου παρατηρήσεως, ἣτοι τῆς παρατηρήσεως τῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν προσπιπτόντων φαινομένων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν μνημείων τοῦ παρελθόντος, καταλοίπων τοῦ ἀρχαίου βίου, καὶ ἐκ τῆς ἐμμέσου παρατηρήσεως, ἣτοι τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως τῶν φαινομένων. Ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια τοῦ βίου καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τοσοῦτον κατάδηλος, ὥστε οὐδέμια περίσταται ἀνάγκη δικαιολογίας τῆς χρήσεως τῆς μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρὸς ἐξέτασιν φαινομένων φυσικῶν. Κατ' ἐξοχὴν δὲ φυσικὸν φαινόμενον εἶναι αὐτὴ ἡ σύστασις τῶν κοινωνιῶν. Διότι ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἔργον μελετημένον τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐδογματίζον πολλοὶ φιλόσοφοι, δὲν συνέστη ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ἐκ φύσεως, καθότι φύσει ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῷον κοινωνικόν, ὡς πρῶτος μετὰ θαυμαστῆς ὀξυνοίας παρετήρησεν ὁ Ἀριστοτέλης.

Ὅθεν ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πρακτικοῦ βίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρωτίστως θὰ ἐξετάσωμεν τίνες τούτων εἰναι ἀπόρροια αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐκ τῆς γνώσεως τούτου ὀδηγούμενοι προσδιορίσωμεν ἔπειτα τίνες προῆλθον ἐκ τῆς ἀλληλοτυπίας τῶν ἐθνῶν καὶ τίνες εἰναι ἀπαυγάσματα τοῦ ἰδιαζόντος χαρακτῆρος ἔθνους τινός ἢ χρονικῆς τινος περιόδου. Τὰς δὲ γνώσεις ταύτας, αἷ

ἀδυνατοῦσι βεβαίως νὰ πορίσωσιν ἡμῖν αὐθαίρετα ἐκ τῶν προτέρων φιλοσοφικά θεωρήματα, ἀπεκδεχόμεθα ἐκ μόνης τῆς συγκριτικῆς ἐξέτασεως. Ἡ εὕρεσις τῆς συγκριτικῆς μεθόδου εἶναι, ὡς λέγει ἐπιφανῆς Ἕλληνας ἱστορικός, ὁ Φρήμαν, γεγονός τῶν σπουδαιοτάτων, ἀρκούν καὶ μόνον ν' ἀναδείξῃ τὸν αἰῶνα ἡμῶν σημαντικώτατον σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ὁ ὑπολαμβάνων δὲ ταῦτα ὡς ὑπερβολικώτερον πως εἰρημένα, ἀναγκάζεται ν' ἀνομολογήσῃ ὅτι τὰ ἐξαγόμενα τῆς συγκριτικῆς μεθόδου, ἀναπληρούσης τὰς συνήθεις πειραματικὰς μεθόδους τῆς ἐρεύνης ὅπου αὐταὶ δὲν ἐφαρμόζονται, εἶναι ὅσον καὶ τὰ ἐξαγόμενα τούτων ἀσφαλῆ καὶ βέβαια.

Εὐχερῆ δὲ καθιστᾷ τὴν διὰ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου ψυχολογικὴν μελέτην τῶν λαῶν τὸ δι' ἀτρίτων πόνων καὶ μετὰ σπουδῆς ἐνδελεχοῦς περισυναχθῆν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς μαλιστα χρόνοις ἀφθονώτατον ὕλικόν ἀνθρωπολογικῶν καὶ ἔθνογραφικῶν παρατηρήσεων. Ἐπὶ τῇ βῆσει δ' αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξιχνίασιν τῶν ψυχολογικῶν αἰτίων τῶν ἐπασχολούντων ἡμᾶς φαινομένων, ἐν ἄλλοις λόγοις ν' ἀναζητήσωμεν ἐκ τῶν φαινομένων τούτων ὅσα ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, κοινὰ ὄντα πᾶσι τοῖς λαοῖς, τοῖς τε κατὰ φύσιν καθὼς καὶ τοῖς προηγμένοις εἰς τὸν πολιτισμὸν, καὶ νὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τούτων ὅσα τὴν ἀρχὴν ἔχουσιν εἰς τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα ἐκάστου ἔθνους ἢ παρήχθησαν ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ καὶ τῆς ἀλληλοτυπίας διαφόρων ἔθνων.

*
*

Κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμοίως μέθοδον ὀφείλομεν νὰ ἐργασθῶμεν καὶ ἐν τῷ ἄλλῳ κλάδῳ τῆς ἐπιστήμης, ἐν ᾧ ἡ πολιτεία ἠυδόκησε νὰ μὲ τάξῃ ἐπίσης ὑμέτερον χειραγωγόν, φίλοι ὀμιληταί, ἐν τῇ Μυθολογίᾳ. Ἀκριβῶς πρὸ ὀκταετίας, ὅτε ἦσαν ἐν ἀκμῇ τὰ συστήματα τοῦ Ad. Kuhn καὶ τοῦ Max Müller ἐν ταῖς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν θρησκείων ἀναγομέναις μελέταις, ἐπειράθη ἀπὸ τῆς ἔδρας ταύτης ν' ἀνασκευάσω τὰς θεωρίας αὐτῶν καὶ νὰ καταδείξω ὅτι ἡ ἀρχὴ ἐξ ἧς ὠρμῶντο, τῆς διατηρήσεως δηλαδὴ ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν Ἰνδῶν βίβλοις, τοῖς Βέδαϊς, πάντων σχεδὸν τῶν στοιχείων προεθνικῆς τιος θρησκείας τῶν εἰς τὴν ἀρίαν ὁμοφυλίαν ἀνηκόντων ἔθνων, ἦτο ἀκροσφαλῆς καὶ ὅτι ἐπομένως καὶ ἡ περιωρισμένη συγκριτικὴ μέθοδος αὐτῶν, ἧτις βῆσιν καὶ κριτήριον εἶχε τοὺς Βέδας, ἦτο ἀπροσφυῆς πρὸς ἐξήγησιν τῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων τῶν ἀρχαίων ἔθνων. Ὑπεδείκνυσεν δὲ τότε ὅπου λυσιτελεῖ εἶναι ἡ ἐπικουρία τῶν ἀνθρωπολογικῶν καὶ ἐθνολογικῶν σπουδῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν θρησκείων, καθιστῶσα δυνατὴν τὴν ψυχολογικὴν μελέτην τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου.

Διπλὸν δ' ὠρίζον τὸν σκοπὸν τῆς μυθολογίας τὸν τῆς εὐρέσεως τῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου καὶ τὸν τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν ἐν ἐκάστῳ ἔθνει. Ἡ μελέτη τῆς μυθολογίας τῶν ἡμετέρων τρογόνων, ἔλεγον τότε, δὲν περιορίζεται εἰς ἀπλὴν συλλογὴν τῶν μύθων πρὸς ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ ἕτερον διπλὸν ἔχει σκοπὸν. Ἄφ' ἐνὸς ζητεῖ ν' ἀνεύρῃ τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τῶν μύθων, ἀποκαθαίρουσα τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν ὀλόκληρον τὸ θρησκευτικὸν σύστημα τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐν τῇ τελευταίᾳ φάσει αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἀλεξάνδρινοῖς γραμματικοῖς παρουσιάζει πολυπλοκώτατον σύνολον ἑτεροειδῶν στοιχείων. Εἶτα δὲ ἀφοῦ ἐν τῇ γηραιᾷ δρῦϊ τοῦ ἀρχαίου θρησκευτικοῦ κόσμου εὕρῃ τὸ μελάνδρουν καὶ κατὰ τὰ ἐνόντα καθορίσῃ τοὺς συγκεχυμένους καὶ δυσδιακρίτους κύκλους αὐτοῦ ἔργον ἔχει νὰ καταμάθῃ τίνι τρόπῳ ἠῦξῃ καὶ ἐμεγαλύνῃ τὸ δένδρον ἐκεῖνο, ὑφ' οὗ τὸ ἀμφιλαφὲς φύλλωμα καὶ σήμερον ἀκόμη εὐρίσκει ἀναφυχὴν καὶ ὑψηλὰς ἀρύεται ποιητικὰς ἐμπνεύσεις ἢ ἀνθρωπότητος. Οὕτω δ' ἐξακριβοῦται τί ἀποκλειστικῶς ἀνήκει εἰς τὴν ἑλληνικὴν διανοίαν καὶ ἀριδῆλως καταδείκνυται, ὅτι τῇ Ἑλλάδι ἔλαχεν ἡ εὐγενὴς ἐντολὴ νὰ περικαλλύνη καὶ τελειοποιήσῃ πάντα τὰ πνευματικὰ ἔργα τῶν ξένων ἔθνων, ἀντικαθιστᾷσα τὰ μὲν κολοσσικά καὶ ἄμορφα ἀγάλματα τῶν ἰνδικῶν παγοδῶν καὶ τῶν αἰγυπτιακῶν ἱερῶν διὰ τῶν χρυσελεφαντίνων προϊόντων τῆς σμίλης τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πολυκλείτου, τοὺς δὲ ὕμνους τῶν Βεδῶν διὰ τῆς θεσπεσίας μούσης τοῦ Ὀμήρου. (1)»

Ἐκτοτε σπουδαία ἐπῆλθε τροπὴ εἰς τὰς μυθολογικὰς ἐρευνας. Τὸ κύρος τῶν Βεδῶν ὡς πρώτης πηγῆς καὶ ἀφετηρίας τῶν μυθολογικῶν σπουδῶν μεγάλως ἐσαλεύθη, ὀλίγοιτοι δ' ἀπολείπονται σήμερον οἱ ἀσπαζόμενοι τὰς θεωρίας τοῦ Kuhn καὶ τοῦ Max Müller καὶ κατὰ τὸ σύστημα αὐτῶν ἐργαζόμενοι. Μυθολόγοι ἐπιφανεῖς, οἷος ὁ W. H. Roscher, προσπαθοῦσι ν' ἀνεύρωσι τὰς πρώτας ὑποτυπώσεις τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν μύθων τῇ βοήθειᾳ τῶν παλαιωτάτων παραστάσεων τῶν συμμέτρως τὴν φαντασίαν καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα κινούντων φυσικῶν φαινομένων ἄλλοι δ' ὡς ὁ Gruppe, δι' αὐστηρὰς μεθόδου ζητοῦσι νὰ καθορίσωσι τὰς σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας πρὸς τὰς τῶν ἄλλων καὶ μάλιστα τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, καὶ νὰ καταδείξωσι τὴν στενὴν συνάφειαν τῶν μύθων πρὸς τὴν λατρείαν. Ἐν Ἀγγλίᾳ δ' ὅπου ἦνθει μέχρις ἐσχάτων ἡ σχολὴ τοῦ Max Müller ἀνεφάνη σθεναρὸς ἀντίπαλος

(1) Λόγος εισιτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ἄθ. 1882 σ. 23—24.

αὐτοῦ, ὁ Andrew Lang, ὅστις διὰ τοῦ περὶ Ἐθίμου καὶ Μύθου συγγράμματος τοῦ (1885), διὰ τῶν πρὸ τετραετίας ἐν τῇ Βρεττανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ δημοσιευθέντων μυθολογικῶν ἄρθρων του καὶ τοῦ πρὸ τριετίας ἐκδοθέντος διτόμου συγγράμματός του περὶ Μύθου, Θρησκευάματος καὶ Θρησκείας ἔθεσε τὰς βάσεις νέου συστήματος ἐπιστημονικῆς μελέτης τῶν θρησκείων, κατισχύσαντος μὲν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ὁσημέραι δὲ μείζονος τυγχάνοντος ἐπιδοκιμασίας καὶ ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ, ὅπου τὴν ὁδὸν εἶχον προλαίαν οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς διαφώτισιν τῆς λεγομένης ψυχολογίας τῶν λαῶν (ἐν Γερμανίᾳ) καὶ οἱ λαογράφοι (ὧν ἐπισημότετοι ἐν Γαλλίᾳ μὲν εἶναι οἱ ἐκδόται ἰδίων λαογραφικῶν περιοδικῶν H. Gaidoz καὶ P. Sebillot, ἐν Ἰταλίᾳ δ' ὁ G. Pitre, ἕνα εἰς ὀλίγους μόνον περιορισθῶμεν, παρασιωπῶντες τὰ ὀνόματα πλείστων ἄλλων καὶ οὐχὶ ἀφανῶν λαογράφων). Ὁ Lang δέχεται ὡς ἀφετηρίαν τῶν μυθολογικῶν ἐρευνῶν ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα, ἐπιχειρεῖ δὲ νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς μύθους καὶ τὰ θρησκευάματα διὰ προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς ἐκεῖνα. Πρὸς κατανόησιν τῶν μύθων, λέγει, ἀπαιτεῖται ἡ γνῶσις τῆς κοινωνίας, τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων τῶν ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει διατελούντων ἀκόμη ἀνθρώπων. Ἀλλὰ διὰ τοῦ συστήματος τοῦ Lang ἐρμηνεύονται μόνον τὰ ἄτοπα, ὡς αὐτοὺς τ' ἀποκαλεῖ, στοιχεῖα τῶν μύθων, ἅτινα καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους ἐφάνοντο παράδοξα καὶ ἀκατανόητα, παράδοξα μὲν ὡς ἐνέχοντα ἀξέστους θρησκευτικὰς παραστάσεις τῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων, ἀκατανόητα δὲ διότι ἡ ἔννοια αὐτῶν εἶχε λησμονηθῆ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις· εἶναι δ' ἀνεπαρκῆς τὸ σύστημα τοῦτο ὅπως ἐξηγήσῃ τὰς σὺν τῷ χρόνῳ ἐπελθούσας μεταβολὰς εἰς τὰς θρησκείας. Ὅθεν εἶναι ἀνάγκη νὰ συμπληρωθῇ οὕτως, ὥστε νὰ συνεξετάζωνται ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν μύθων καὶ τῆς λατρείας, τοῦτο δὲ καθίσταται ἐφικτόν, ἂν καὶ τῶν ἀρχαίων θρησκείων ἡ σπουδὴ γίνηται διὰ τῆς μεθόδου, ἣν διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν ὑπεδείξαμεν.

Ἐφαρμοζομένης δὲ τῆς μεθόδου ταύτης εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν, διαφωτίζονται καὶ διευκρινοῦνται πλεῖστα φαινόμενα τοῦ ἀρχαίου βίου, ὧν τὴν ἐξήγησιν ἀδυνατοῦμεν ἂν ἐνεύρωμεν ἄνευ τῆς ἐπικουρίας ἀνθρωπολογικῶν καὶ ἐθνολογικῶν παρατηρήσεων. Οὕτω π. χ. ἡ ὀκλαδὸν ταφὴ τῶν νεκρῶν, ἡ μέχρι τῆς σήμερον συνειθισμένη παρὰ πολλοῖς ἀγρίοις ἔθνεσι (οἷον τοῖς πλείστοις Ἀφρικανικοῖς, πολλοῖς Μελανησίοις, τοῖς Πολυνησίοις, τοῖς Νεοζηλανδοῖς καὶ πολλοῖς τῶν ἰθαγενῶν τῆς Νοτίου καὶ τῆς Μέσης Ἀμερικῆς), ἡ ὀκλαδὸν ταφὴ δεικνύει τίνος ἕνεκα

λόγου τὰ ὅσα πολλῶν νεκρῶν ἐν τοῖς Μυκηναίοις τάφοις εὐρέθησαν σεσωρευμένα ἐπ' ἀλλήλοις καὶ οὐχὶ ἐν κανονικῇ ὀριζοντίῳ θέσει. Καὶ ἄλλα δὲ διδάγματα ἀρνούμεθα ἐκ τῶν τάφων ἐκείνων. Τὰ ἐν αὐτοῖς πλοῦσια κτερίσματα, ἀναμφισβητήτως πρὸς χρῆσιν τῶν νεκρῶν ἀποτεθειμένα, μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ κηδεύσαντες ἐδόξαζον, ὡς δοξάζουσι πάντες οἱ κατὰ φύσιν λαοὶ, ὅτι καὶ πέραν τοῦ τάφου βιοῦσιν οἱ θανόντες βίον καθ' ὅλα ὅμοιον πρὸς τὸν ἐπὶ γῆς, καὶ παρείχον εἰς τοὺς προσφιλεῖς νεκροὺς τὰ πρὸς εὐμαρείαν τοῦ φανταστικοῦ ἐκείνου βίου συντελοῦντα. Τὰ δὲ πρόδηλα ἔχνη ταριχείας τινῶν τῶν ἐν τοῖς Μυκηναίοις τάφοις νεκρῶν ἐλέγχουσιν τὴν ἐπιμέλειαν, ἣν εἶχον οἱ προομηρικοὶ Ἕλληνες, καθὼς καὶ πάντες οἱ τοὺς νεκροὺς ταριχεύοντες λαοὶ (καὶ τοιοῦτοι πλὴν τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων καὶ τῶν Βαβυλωνίων ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι Περσῶν ἐν Ἀμερικῇ καὶ εἶναι ἀκόμη οἱ ἄγριοι Παπούα καὶ οἱ Νεοκαληδόνοι) τῇ ἐπιμέλειαν τῆς διατηρήσεως ἀλυμάντου τοῦ σώματος χάριν τοῦ μετὰ θάνατον βίου. Τὰ χρυσᾶ προσωπεῖα τῶν Μυκηναίων νεκρῶν, συνεπιζόμενα καὶ παρὰ λαοῖς εἰς οὐδεμίαν ποτὲ πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν ἐλθούσιν, ἤτοι οὐ μόνον παρὰ τισιν ἀσιατικοῖς, ἀλλὰ καὶ παρ' ἀμερικανικοῖς, ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν εἰκασίαν ὅτι αἰτίαν ἔχουσι κοινὴν τινα δοξασίαν, ἄγνωστον μὲν μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ πάντως ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου παραγομένην παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν λαοῖς. Τὰ δ' ἐπὶ τῶν νεκρῶν κατεσκεδασμένα λεπτὰ χρυσᾶ φύλλα, ὧν τὴν χρῆσιν ἀδυνατοῦσι νὰ ἐξηγήσωσιν οἱ ἀρχαιολόγοι, ἐνθυμίζουσι τὰ φύλλα τῆς βανανέας, ἅτινα ἐπισωρεύουσιν ἐπὶ τῶν νεκρῶν οἱ ἰθαγενεῖς Τροσκὰς τῆς Κολομβίας ὅπως μὴ ἐφάπτηται ἀμέσως τοῦ σώματος ἡ γῆ, ἣν πολλὰ ἔθνη διὰ παντοίων τρόπων προνοοῦσι νὰ καταστήσωσιν εἰς τοὺς θανόντας ἐλαφράν, οἷαν δηλαδὴ ἀνεπιγνώστως εὔχονται εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πρόβλημα τῆς σκαφῆς τῶν τάφων ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Μυκηνῶν, ἐν τῷ ὀμαλῷ χώρῳ, ὃν οὐχὶ ἀπεικόντας ὑπέλαθεν ὁ Σλείμαν ὡς τὴν ἀγοράν, τὸ πρόβλημα ὅπερ παντοιοτρόπως ἐζήτησαν νὰ ἐξηγήσωσιν οἱ ἀρχαιολόγοι, δὲν παρίσταται ἡμῖν ὅσον ὑπετέθη δύσκολον ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ νῦν κατὰ φύσιν λαοὶ (ὡς λ. χ. οἱ Κᾶφοι) θάπτοντες τοὺς ἀρχηγούς αὐτῶν ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου γίνονται αἱ συνελεύσεις των.

Καὶ ταῦτα ἐκ τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀναφύονται ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν Μυκηναίων τάφων καὶ λύονται διὰ τῶν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς ἐθνολογίας παρεχομένων βοηθημάτων. Ἀλλὰ καὶ πάμπολλα ἄλλα τῶν ἀρχαίων

Ἑλλήνων ἔθιμα καὶ θεσμοί, τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς εἶναι ἀγνωστοὶ ἢ ἀκατανόητοι, διαλευκαίνονται διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου. Τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Σπαρτιάταις ἔθος τοῦ ἐπαινεῖν μὲν τοὺς παῖδας τοὺς πεφροντισμένους κλέπτοντας, αὐστηρῶς δὲ τιμωρεῖν ἐκείνους ὅσοι βραθύμως καὶ ἀτέχνως διαπράττοντες τὴν κλοπὴν συνελαμβάνοντο, μανθάνομεν ὅτι ἀκμαῖον διατηρεῖται μέχρι τοῖς σήμερον παρὰ τῆς Κιρκασίαις, τοῖς Ἀγγαμίαις τοῦ Καχάρ καὶ τοῖς Ταχιτίαις. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιάται, περιορίσαντες τὸ ἔθιμον εἰς παιδικὰς μικροκλοπίας, ὑπελάμβανον ὅτι σκοπὸν εἶχε τὴν πρὸς τὰ πολεμικὰ τεχνάσματα προπαιδεῖαν· ἀλλ' οἱ κατὰ φύσιν λαοὶ δὲν ἐλησμόνησαν τὸν ἀληθῆ λόγον τοῦ ἔθιμου, ὅστις ἐγκρατεῖα ἐν ταῖς περὶ ἰδιοκτησίαις ἰδέαις αὐτῶν· ἢ στέρησις τοῦ κτήματος δὲν λυπεῖ τόσον πολὺ τὸν κύριον αὐτοῦ, ὅστις ἐπίσης δι' ἀρπαγῆς ἢ κλοπῆς ἀποκτᾶ συνήθως τὴν ἐπ' αὐτοῦ κυριότητα, ὅσον ἢ θῆα τοῦ κλοπιμαίου εἰς ξένας χεῖρας· καὶ διὰ τοῦτο καίτοι ἡ κλοπὴ δὲν ἀντίκειται εἰς τὰ ἥθη, τιμωροῦνται ὅμως οἱ ἀλίσκόμενοι κλέπται. Ὁ νόμος τῶν Ἀθηναίων, ὁ ἐπιτρέψας εἰς τὸν Κίμωνα νὰ νυμφευθῆ τὴν ἡμοπάτριον ἀδελφὴν, ἦτο λείψανον παναρχαιοτάτων χρόνων, καθ' ὃν ἀσυμπαγοῦς οὕσης τῆς οἰκογενεῖας, ἤγνοεῖτο ἡ πρὸς πατρός συγγένεια (ἡ *agnatio* τῶν Ῥωμαίων), μόνη δ' ἢ πρὸς μητρὸς ἐλογίζετο. Τοῦτο ἦτο, κατὰ τινὰς ἐθνολόγους, ἀπόροια τῆς ἐν ἀρχῇ πολυανδρίας, ἣν ἀνευρίσκομεν παρὰ πολλοῖς τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τισὶ λαοῖς τῆς ἀρχαιότητος καὶ δὴ καὶ παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις, παρ' οἷς «καὶ πάτριον ἦν καὶ σύνθητες τρεῖς ἄνδρας ἔχειν τὴν γυναῖκα καὶ τέτταρας, ποτὲ δὲ καὶ πλείους ἀδελφοὺς ὄντας, καὶ τὰ τέκνα τούτων εἶναι κοινὰ καὶ γεννήσαντα παῖδας ἰκανοὺς ἐκδόσθαι γυναῖκά τινα τῶν φίλων καλὸν καὶ σύνθητες.» Εἰς τοὺς χρόνους δὲ τῶν ἐξωγαμιῶν μεταγούσιν ἡμᾶς ἔθιμα τῶν γαμηλίων τελετῶν μέχρι σήμερον διατηρηθέντα, διὰ συμβόλων ὑπαινισσόμενα τὴν ἀρπαγὴν ἢ τὴν ἀγορὰν τῆς γυναικός, ὧν ἐπισημότερον εἶναι ὁ δακτύλιος τοῦ ἀρραβῶνος, τὸ πανάρχαιον σύμβολον τῆς δουλείας.

Ἡδυνάμεθα νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὰ τοιαῦτα παραδείγματα, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι καὶ τὰ μνημονευθέντα ἀρκούσιν ὅπως καταδείξωσιν ὁπόσον φῶς ἐπιχρᾶται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα διὰ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου ἐξετάζομένην. Ἡ διττὴ δ' ὄψις ἦν παρουσιάζουσιν αἱ ἐκφάνσεις τοῦ βίου κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἧτοι τῆς εἰσοδογῆς ξένων στοιχείων καὶ τῆς ἐν ἀρμονίᾳ ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οὐδαμῶς διέλαθε καὶ τοὺς ἀρχαίους. «Σχεδὸν μὲν οὖν καὶ τὰ ἄλλα

»δεῖ νομίζειν εὐρησθαι πολλάκις ἐν τῷ πολλῷ »χρόνῳ μᾶλλον δ' ἀπειράκις... ὅτι δὲ πάντα »ἀρχαῖα, σημεῖον τὰ περὶ Αἴγυπτον ἔστιν.» λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Η', 9 σ. 1329, 25 30) ὑποδεικνύων ὅτι πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνικοῦ βίου ἔσχον τὴν ἀρχὴν ἐξω τῆς Ἑλλάδος. «Ὅτι »περ' ἂν Ἑλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κτλ.» λέγει ἡ Πλατωνικὴ Ἐπινομίς (σ. 987ε) ἐμφαίνουσα τὴν ἐν Ἑλλάδι τελείωσιν τῶν ξένων στοιχείων. Οὕτω λοιπὸν θὰ μελετήσωμεν τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἐξετάζοντες ἕκαστον φαινόμενον τοῦ ἀρχαίου βίου οὐ μόνον καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ καὶ τὰ μετ' αὐτό, ἐξιχνιάζοντες δηλαδὴ τὴν γένεσιν τῶν μελετωμένων, ὀρίζοντες τὴν ἐν Ἑλλάδι ἀπεργασίαν αὐτῶν καὶ ἀναζητοῦντες τὴν ῥοπὴν ἣν ἔσχον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἐμμέσως μὲν διὰ τῆς ἐξανθρωπιστικῆς δυναμείας τῆς μελέτης τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀμέσως δὲ διὰ τῆς εἰσοδογῆς ἰδεῶν αὐτοῦ εἰς τὸν νεώτερον. Καὶ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης θὰ ζητήσωμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν τάξιν, ἣν ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης κατέχει ἐν τῇ ἰστορίᾳ τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος.

* *

Τὸ ἔργον βεβαίως τοῦ ἀναλαμβάνοντος νὰ ἀνελιξῆ πρὸ ὑμῶν τὸν πολυαἰδέχλον κόσμον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶναι μὲν ἐπαγωγόν, ἀλλὰ καὶ δυσχερέσιστον ἅμα. Συνειδότα δ' ὑπὲρ πάντῃ ἄλλον τὸ μέγεθος καὶ τὰς δυσχερείας αὐτοῦ, μία ἰδέα μ' ἐνισχύει, μία ἐλπίς θερμαίνει τὴν ψυχὴν μου. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ μετὰ ζήλου ἀφοσίωσις εἰς ἀνατεθεῖσαν ὑψηλὴν ἐντολήν, ἡ εὐσυνειδήτος ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας, δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποβῆ ποτε ἄγονος· ἡ ἐλπίς ὅτι τὰ διδάγματα περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος θὰ εὐρωσιν ἐν ὑμῖν, ὡ φίλοι διμηληταί, γῆν ἀγαθὴν καὶ γενναῖα θ' ἀναδώσωσι βλαστήματα. Διότι ἕκαστος ὑμῶν ἐξ ἑαυτοῦ ὀφείλει νὰ προσδοκᾷ τὸν κάλλιστον καὶ τιμαλφέστατον καρπὸν τῶν ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν, τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου. Ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαιολογίας θὰ παράσχη ὑμῖν μόνον τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν ὑλικῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος πορίζεται, εἰς ὑμᾶς δ' ἀπόκειται ὡς ὁ Πυγμαλίων τοῦ αἰωνίαν ἀλήθειαν ἐγκλείοντος ἀρχαίου μύθου, νὰ ἐμφυσήσητε εἰς τὸ ἄψυχον ἄγαλμα τοῦ παρελθόντος πνοὴν καὶ ζωὴν διὰ τῆς ἰδίας ἐμπέουσας καὶ τῆς περισσῆς ἀγάπης σας. Πρὸς τοῦτο δ' ἔχετε καὶ βοηθήματα ἄλλα, πολλῶν πολυτιμότερα τῶν ἀκαδημαϊκῶν διδασμάτων. «Γίνεται τις Ἑλλήν καὶ μόνον βλέπων τὴν θάλασσαν τῆς Αἰγίνης», ἀνακράζει φιλόρχαιος καὶ φιλέλλην Γάλλος. Σείς δ' Ἑλ-

λίγνης φύσει, λαχόντες ἐκ φύσεως τὸ πλεονέκτημα τῆς εὐγενεστάτης καταγωγῆς, συνδέομενοι πρὸς τὸ παρελθὸν διὰ τῶν ἀρρήκτων δεσμῶν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, σείς τοὺς ὑποίους ὄχι μόνον διψᾷ μαθήσεως καὶ ἔρωσ τοῦ καλοῦ, ὡς τοὺς ξένους, παρορμῶσιν εἰς ἐξέτασιν τοῦ ἐνδόξου ἐκείνου παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ καθῆκον ὑπὸ τῆς φιλοπατρίας ἐπιβαλλόμενον, εἴσθε προσφύεστατοι νὰ τὸ ἀναπλάσσητε ἐν πάσῃ τῇ αἴγλῃ αὐτοῦ. Οἱ τόποι, ἐφ' ὧν πατεῖτε, ἀψευδεῖς μάρτυρες καὶ βεβαιωταὶ ἱστορικῶν συμβάντων, τὰ μνημεῖα, περιλείμματα τοῦ ἀρχαίου βίου, ἅτινα ἀνὰ πᾶν βῆμα συναντᾶτε, ἡ περιβάλλουσα ὑμᾶς φύσις, ἐμπεφορημένη τῆς ἀναμνήσεως τῶν θεῶν, ὧν ἦτο τὸ προσφιλές ἐνδιαίτημα, πάντα ταῦτα εἶναι εἰσηγηταὶ τοῦ παρελθόντος καὶ ἀίδιοι ἐρμηνευταὶ αὐτοῦ. Ὅταν δ' ἀνερχόμενοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν βλέπετε περιλαμπόμενα ὑπὸ τοῦ ἀπλέτου φωτός τοῦ ἀττικοῦ ἡλίου τὰ λείψανα ἀπαρμιλλῶν ἀποτυπωμάτων τοῦ ἀναλλοιώτου ιδεώδους καλοῦ, καὶ τὴν περὶ

ὑμᾶς εὐκρινῶς καὶ εὐπεριγράφως διὰ τὴν διαύγειαν καὶ καθαρότητα τοῦ ἀέρος διαγραφομένην σκηνογραφίαν, τὰ περικλείοντα τὸν ὀρίζοντα ἡλιοθαλπῆ καὶ εὐγραμμά ὄρη καὶ τὴν ἐνδοξον τῆς Σαλαμῖνος θάλασσαν, πῶς νὰ μὴ συγκινήσῃ καὶ ἠλεκτρίσῃ καὶ ἀνυψώσῃ τὰς ψυχὰς ὑμῶν τὸ θεσπέσιον θέαμα, καὶ πῶς νὰ μὴ διαγεῖρη ἐν ὑμῖν αἰσθήματα καὶ ιδέας ἀνάλογα πρὸς τὰ καταλαμβάνοντα τοὺς ἀρχαίους ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς αὐτῆς φύσεως ἢ τοῦλάχιστον προσφῶν νὰ ὀδηγήσωσιν ὑμᾶς εἰς πλήρη καὶ ἐντελῆ κατανόησιν ἐκείνων;

Ἔθεν εἰς ὑμᾶς ἀπόκειται ἡ συμπλήρωσις καὶ τελείωσις τοῦ ἀνατεθέντος μοι ἔργου, ἡ ἀναπαράστασις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Τῶν δ' ἐμῶν κόπων λαμπρότατον στεφάνωμα θὰ θεωρῶ, ἂν κατορθώσω ν' ἀναρριπίσω τὸ ἐν ὑμῖν αἰσθημα τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ παρασκευάσω τὰς ψυχὰς ὑμῶν ὅπως καρποφόρως δέχωνται τὰς ἐξ αὐτῆς ἐμπνεύσεις.

Ἡ Π Ε Θ Α Μ Ε Ν Η

Διήγημα

Τὴν ἀγαποῦσα, τρελλὰ τὴν ἀγαποῦσα! Γιατί ἀγαποῦμε; Κ' εἶνε παράξεν' ἡ ἀγάπη; εἶνε παράξενον νὰ μὴν ἔχῃς μάτια μέσα 'ς τὸν κόσμο παρά γιὰ μιὰ ψυχὴ μονάχα, νὰ μὴν ἔχῃς μέσα 'ς τὸ νοῦ παρά μιὰ μονάχα γνώμη ἕνα καὶ μὸ μέσ' 'ς τὴν καρδιὰ καὶ μέσ' 'ς τὸ στόμα ἕνα ὄνομα; ἕνα ὄνομα ποῦ ν' ἀνεβαίνει, ν' ἀνεβαίνει ἀκράτητα, σὰν τὸ νερὸ τῆς πηγῆς, 'ς τὰ χεῖλη· ν' ἀνεβαίνει ἀπ' τῆς ψυχῆς τὰ βῆθη, νὰ τὸ λές, νὰ τὸ ξηναλές, νὰ τὸ ψιθυρίζῃς ἀδιάκοπα, καὶ αὐτὸ νὰ εἶνε ἡ προσευχὴ σου.

Μὴ μοῦ ζητᾶτε νὰ σᾶς πῶ πῶς τὴν ἀγάπησα. Ἡ ἀγάπη πάντα εἶν' ἡ ἴδια, δὲν ἀλλάζει. Κἀποὺ τὴν εἶδα καὶ τὴν ἀγάπησα. Φτάνει τόσο. Ἐναν ὀλόκληρον χειμῶνα ἔζησα μέσα 'ς τὴν ἀγκαλιὰ τῆς, μετ' τὴν ἔγνοια τῆς, μετ' τὰ ματιὰ τῆς, μετ' τὰ λόγια τῆς, μετ' τὰ χεῖδια τῆς· σκεπασμένος, ζευγαρωμένος, ἀλυσοδεμένος ἀπὸ ἐκείνην καὶ ἀπὸ κάθε πρᾶγμα ποῦ ἦταν ἴδιό τῆς. Καὶ μ' ἕνα τέτοιο τρόπο, ποῦ δὲν ἐνοιώθη ποτε ξημέρωνε καὶ ποτε νύχτωνε, δὲν ἤξευρα καὶ ἂν ἤμουν ζωντανός καὶ ἂν ἤμουν πεθαμένος, ἂν ἔστεκα 'ς τὴ γῆ, ἂν πετοῦσα 'ς τὰ μισουράνια.

Καὶ νὰ! Πέθανε! Πῶς πέθανε; Δὲν τὸ ξέρω ἀκόμα, δὲν τὸ ξέρω πλέον.

Ἐνα βράδινον ἔβραχεν. Γύρισε 'ς τὸ σπῖτι μου σκεμμένη. Τὴν ἄλλη μέρα ἔβηγε. Μιὰν ἐβδομάδα ἔβηγε, καὶ ἔπεσε 'ς τὸ κρεβάτι.

Τί ἔτρεξεν ὕστερα; δὲν τὸ ξέρω,

Ἦρθ' ὁ γιατρός, τῆς διώρισε γιατρικὰ, ἐφυγεν ὁ γιατρός. Μιὰ γυναῖκα τῆς ἔδινε τὸ γιατρικό. Ζεστά τὰ χεράκια τῆς, τὸ μέτωπό τῆς ἔκαιγε νοτισμένο, λυπητερὰ ἔλαμπαν ἡ ματιαίς τῆς. Τῆς ὠμιλοῦσα, μοῦ ἀποκρινόταν. Τί ἐλέγαμε; δὲν τὸ ξέρω. Ὅλα τὰ λησιμόνησα, ὅλα, ὅλα. Πέθανε. Θυμοῦμ' ἕνα μισὸ ἀναστέναγμα, ἕνα μισὸ ἀναστέναγμα, ἀσθενικό, τὸ ὑστερονό τῆς. «Ἄ!» ἔκαμεν ἡ νοσοκόμος. Καὶ τὸ κατάλαθα, τὸ κατάλαθα ἐκείνο τὸ «Ἄ!»

Ἀπὸ τότε δὲν ἐνοιώσα τίποτε. Τίποτε. Ἦρθεν ὁ παπᾶς. Κρυφομίλησε μ' ἕναν ἄλλον καὶ τὸν ἄκουσα ποῦ εἶπεν: «Ἡ ἀγαπητικιά του.» Μ' αὐτὸν τὸν λόγο μοῦ φάνηκε πῶς τὴν ἔβρισεν. Ἄφοῦ πέθανε, κανεὶς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὸ γνωρίζῃ αὐτό. Τὸν ἐδιώξα τὸν παπᾶ. Κ' ἦρθεν ἕνας ἄλλος, καλός, γλυκομίλητος. Μοῦ μίλησε γιὰ 'κεινὴ, καὶ μ' ἔκαμε καὶ ἔκλαψα.

Ὅσο ποῦ νὰ τὴ θάψουν, γιὰ χίλια πράγματα ἦρθαν καὶ μοῦ ζητοῦσαν τὴ γνώμη μου. Δὲν τὰ θυμοῦμαι πλέον. Θυμοῦμαι μόνον τὸ νεκροκρέβατο καὶ ἀκούω τοὺς χτύπους τοῦ σφυριοῦ ποῦ τὴν ἐκάρφωναν μέσα.

Τὴν ἔθαψαν. Θαμμένη ἐκείνη! Μέσα 'ς ἕνα λάκκο! Ἐτρεξάν 'ς τὸ σπῖτι μερικοὶ φίλοι. Κ' ἐγὼ ἔφυγα ἀπ' τὸ σπῖτι. Ἐφυγα ἔτριγύριζα μέσα 'ς τοὺς δρόμους. Ἀργὰ γύρισα 'ς τὸ σπῖτι. Τὴν ἄλλη μέρα ταξίδεψα.

Χθὲς ξαναγύρισα ἐδῶ πέρα.

Καὶ καθὼς ξηναίειδα τὴν κάμαρά μου, τὴν